

TEGENLICHT BIJ VOGELWAARNEMINGEN

Willem Kraak

Een herinnering uit vroeger jaren. Hoe lang geleden en waar? Dat doet er niet toe. Ik was een jong vogelaartje en had nog geen kijker. Met de fiets er op uit. Staat daar een vogel in het weiland? Afstappen dus en turen. Helaas ik heb een lage zon tegen. De handen als een scherm boven de ogen en scherp kijken. Ha, ha! wat een vergissing: daar hangt een rafelige lap aan een paal gespijkerd, hij beweegt langzaam door de wind; het is geen vogel. Ik verbeeld me zelfs de spijker te zien..... Nog even bijkomen. Maar wat gebeurt daar? Er komt een kop met snavel te voorschijn, een hals buigt sierlijk uit, de lap wordt een vogellichaam, vleugels ontvouwen zich..... ~~een~~ Blauwe Reiger gaat op de wieken. Weg lap, weg paal, weg spijker.

Altijd tegenlicht

In de Gooise noordflank loopt een oude zandweg (met fietspad) langs de bosrand met uitzicht op een lager gelegen weiland. Aan de overkant vormt bos op de niet afgegraven zandgrond de grens van het uitzicht. Het weidecomplex heeft een lengte van ca. 700 m en een breedte van 300 m.; het wordt overlangs in het midden doorsneden door een zanderijsloot, waarop enkele dwarssloten uitkomen.

Kom er eens kijken. Het is er gewoonlijk stil en vogelrijk. Op een kaart vindt u de weg gemakkelijk: de Oud Huizerweg, die begint bij Oud Valkeveen en doorloopt langs het bos van Oud Naarden naar de akkergronden bij Huizen. Het bos op de achtergrond aan de overkant van het weidengebied is ontoegankelijk, het is particulier bezit (De Limiten) met een lange oprijlaan vanaf de Naarderstraat. De daarnaast gelegen 'Limitische heide' - voor iedereen toegankelijk - wordt beheerd door de stichting Gooisch Natuurreservaat.

Wie vogels wil bekijken in de boven genoemde weide moet post vatten aan de Oud Huizerweg. De vogels trekken zich weinig aan van menselijke activiteit op of aan die weg. Bomen, struiken of kreupelhout geven genoeg dekking. Maar men heeft gewoonlijk de zon tegen.

Stamgasten zijn Blauwe Reiger, Scholekster, Wilde Eend en Bergeend. Een halve eeuw geleden troffen we hier al in het voorjaar en elke lente weer 'onze bergeenden' aan. Het was een echte sociëteit van bergeendpaartjes en een aantal (nog) niet gepaarde mannetjes. Ze kwamen in de vroege ochtend aanvliegen, een vast ritme van elke dag, of ze gingen weer even weg om te fourageren. Destijds was het Huizer slik geschikt en rijk aan voedsel voor de bergeenden.

In het jaar 1939 hebben Jan Hoogerheide en ik de kijkrichting kunnen veranderen: wij hadden toen toestemming om van de Naarderstraat de oprijlaan in te gaan en via het bos door te dringen tot de rand met zijn gunstig uitzicht op de weiden. Het was de bedoeling het gedrag van Tadorna tadorna in een reeks vroege-ochtenden te observeren en in protocollen de gedragingen vast te leggen.

Op 5 april 1990 observeerde ik de Limitenweide van de kant van de Oud Huizerweg. Er waren 15 bergeenden aanwezig, n.l. een vijftal bijeen (2 paartjes en een mannetje) in de oostelijke hoek en tien exemplaren aan de andere kant (3 of eventueel 4 paartjes) - misschien was een wijfje voor mij onzichtbaar geworden door af te dalen in de zanderijsloot: het getal tien moet dan door elf vervangen worden.

De grote individuele beweeglijkheid in een groep leidt tot het stellen van een minimumwaarde wat betreft het aantal.

Enige dagen later, op 9 april, was ik weer aan de Oud Huizerweg. Nu hinderde mij het tegenlicht van een felle zon. Bergeenden waren, zo leek het, afwezig. Er bevond zich wel een aantal Wilde Eenden in het gras, alle paarsgewijs: de woerden lagen stil, de vrouwtjes stonden als egaal donkere silhouetten in de weide; over de ruggen van de woerden glansde het licht zo fel over de bovenkant van de opgevouwen vleugel dat deze bijna wit leek in tegenstelling tot de donkerder rugpartij.

Waren er geen bergeenden? Toch wel! Uit de onzichtbare zanderijsloot waren twee paartjes omhoog geklommen en zij stonden daar nu op 150 m afstand van het fietspad. De snavel felrood, hals rug en flanken stralend wit, de 'lauwerkrans' over schouders en borst warm oranjebruin; het donkergroen van kop en bovendeel van de hals leek in dit tegenlicht bijna zwart evenals de schouderpartij, de vleugelspiegel en de vleugelpunt.

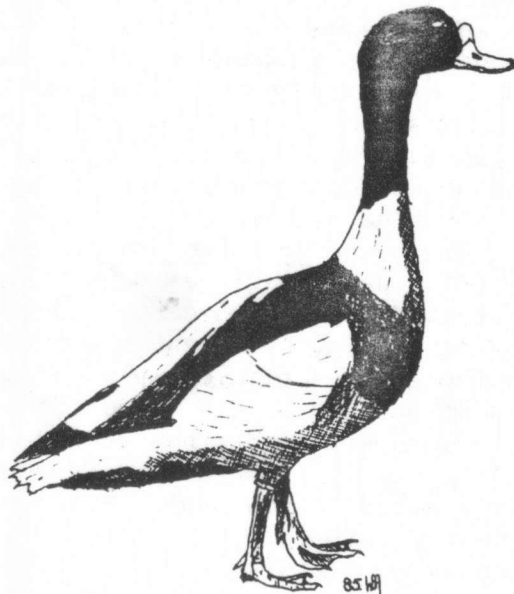
Hoe kan men de sexen op afstand onderscheiden?

Het kan inderdaad, zelfs bij ongunstige waarnemingsomstandigheden. De adulte woerd ontwikkelt in het voorjaar een forse rode knobbel op de bovensnavel; die verdwijnt pas in de nazomer.

Een bergeend met knobbel op de snavel is dus altijd een mannetje. Het omgekeerde gaat niet op: jeugdige woerden die nog niet geslachtsrijp zijn, of sexueel actief, hebben geen (of nauwelijks een) knobbel. In het Handbuch der Vögel Mitteleuropas (Bd 2, p.261/2) uit 1968 staat dit feit wel vermeld, maar de formulering is slordig - alsof bergeendwoerden actief aan het broeden deelnemen. "Bei ♂ im ersten Lebensjahr ist dieser Höcker noch kaum angedeutet und auch bei ausgefärbten, aber nicht brütende Vögeln entwickelt er sich nur unvollständig."

Er zijn andere kenmerken die hun geldigheid behouden ook bij slecht zicht of tegenlicht, verschillen die onmiskenbaar zijn en die men het beste leert kennen wanneer de vogels paarsgewijs bijeen zijn. Het vrouwtje is minder fors dan het mannetje, zij staat wat lager op de poten en speciaal: zij richt kop en hals minder hoog op, ook wanneer de vogels zwemmen.

Handboeken geven natuurlijk wel verschillen in vleugelmaat en zelfs in snavellengte aan, maar de algemene indruk en de houding van de vogels wordt zelden vermeld. Pas in het boek van I.J.Patterson trof ik een zinsnede aan. Zie 'The Shelduck, a study in behavioural ecology' (1982, p.6): "The male appears taller and longer legged than the female, particularly during the breeding season."

Een andere, verborgen, bergeendweide

Een terrein dat gemakkelijk per fiets te bereiken is, van oudsher een bergeendweide nabij een broedterrein, dat rijk aan konijnholen was. Wellicht is deze plek voor velen onbekend terrein omdat de autosnelweg A1 er als een hoge barrière voor ligt.

In vroeger jaren heb ik daar regelmatig paartjes bergeend actief gezien: ze kwamen laag over de bossen aanvliegen, daalden neer in de weide, ruzieden en baltsten en verdwenen telkens ook weer om elders te fourageren, speciaal aan de Gooise kust. Eertijds was het Huizer slik een uitgesproken gunstig fourageergebied.

De weide die ik bedoel ligt laag tussen 'De Beek' - een bekend bosgebied langs de slingers van de A1 - en de hogere zandgronden van het Blindeninstituut ('Koninklijk Instituut Visio' op grondgebied van de gemeente Huizen).

De weide ligt binnen de grens van Naarden. een weggetje van Rijkswaterstaat takt hier af van de oostelijke parallelweg langs de rijksweg A1, het loopt met een bocht steil naar beneden. Daar vindt men de achteringang van 'De Beek' en een zandweg langs de weide in de richting van 't Haspel, waar men uitkomt op de hogere zandgronden, een agrarisch gebied tussen de bossen van Crailo en Oud-Bussum.

Op 5 april 1990: een paartje bergeend is aanwezig; het ♂ vertoont weinig activiteit, het ♀ kruipt op de grens van Naarden en Huizen langs de boshelling omhoog: men kan dat interpreteren als begin van een zoektocht naar een geschikt konijnhol of misschien is de keuze al gemaakt en verdwijnt zij straks ergens in haar hol.

Op 9 april tijdens een haastige en vluchtige rondgang langs bekende plekken zie ik op de 'Beekweide' geen enkele bergeend. Zo iets komt en kwam vaker voor: je moet het maar net treffen dat ze zichtbaar zijn of juist aan komen vliegen.

In de noordflank van het Gooi heb ik wel succes. In een sloot ten westen van de Valkeveense laan zwemt een paartje. Hier is de belichting ideaal. De kleinste details in het verenkleed en van de snavel zijn zichtbaar, kleur nuances komen goed tot hun recht. Allerlei verschillen in kleursterkte tussen de beide sexen kan men waarnemen, ook een lichte vlek om de snavelwortel bij het wijfje. Wij noteerden dat vroeger korthedshalve als 'schimmelkop'. De overige bergeendwaarnemingen op deze dag heb ik al eerder in dit stuk vermeld.